

ДУГО ПУТОВАЊЕ У РАТ: БОРБА ЗА ИСТИНУ ИЛИ РЕВИЗИЈА ИСТОРИЈЕ

Резиме

Намера овог рада је да у првом делу истакне и укаже с једне стране на опасност од ревизије историјских догађаја, а с друге стране да прикаже један позитиван пример анализе узрока Првог великог рата који се даје у документарном филму „*Дуго путовање у рат*“ уваженог режисера Милоша Шкундрића. Суочени смо са процесом промене парадигме у тумачењу историјских догађаја, посебно присутног у анализама „узрока“ Првог светског рата, са намером да се виновници рата ослободе кривице, те да се „мењањем чињеница“ за ратне поводе оптуже заправо његове жртве, посебно Србија и Русија. У тој игри манипулисања историјским чињеницама, неретко се тврди да је атентат Гаврила Принципа на престолонаследника Франца Фердинанда 28. јуна 1914. године изазвао Први светски рат, односно, да је за избијање рата крива Србија као налогодавац атентатору. Данас такође, у новој политичкој пропаганди хладноратовског типа, можемо да чујемо поједине Западно оријентисане историчаре, како васкрсавају тезу немачке невиности за Први светски рат. Стога, у раду анализирамо садржај филма „*Дуго путовање у рат*“, подржаног Министарством културе и информисања и Филмског центра Србије, са циљем да у складу са историјским чињеницама уочимо праве разлоге за избијање Првог великог рата. Филм је написан уз помоћ најеминентнијих светских историчара и уз употребу филмског и документарног архивског материјала из Југословенске кинотеке и још 15 светских архива. Саговорници у филму су кредибилни историчари и то професори са Оксфорда, Кембриџа, Ломоносова, Универзитета у Бечу. Значајност историјских чињеница које се износе општој и научној јавности, увиђа се у коментару професора Џона Рола (Džon Rol), иначе највећег познаваоца прилика у Немачком царству, а то је да би „филм требало да буде обавезан за сваког историчара Европе, јер приказује балканску перспективу, која је на Западу често невидљива“, што запажа и Шкундрић такође, наглашавајући да је суштина приче да се у данашњим кризним временима чује „наша страна историје“ дакле, „балкански угао“. Мишљења смо да документарни филм „*Дуго путовање у рат*“ треба да постане и да се користи као део обавезне лектире како за старије разреде основне, тако и у средњим школама у Србији.

Кључне речи: знање, истина, Велики рат, Србија, ревизија историје, документарни филм „Друго путовање у рат“.

¹ anemanja87@gmail.com

² djordje.radovanovic@pr.ac.rs

УВОД

Питање које често постављамо, а на које није једноставно дати одговор, гласи: Шта је знање, а шта истина? Шта подразумевамо под појмом „знање“ и да ли је знање услов познавања истине? Знање је наша свест о нечему које омогућава, како појединцу тако и заједници оријентацију у стварности. Наш поглед на свет управо је одређен нашим знањем о свету наравно и нашим моралним начелима. Знање је увек резултат мисаоног напора да се прошири рационално искуство о стварности и друштвеним делатностима као и да се утврди њихова промена у складу са потребама и могућностима људи. Знање о природи, друштву и човеку подразумева свест о разлозима зашто се нека ствар догодила, како она функционише и шта ће се десити са њом у будућности. Знање је дакле, и свест о узроку, функционисању и предвиђању догађаја. Здраворазумско знање заснива се на искуству, религијско на вери, а научно знање се служи појмовима. Знања која стичемо омогућавају нам да формирамо одређена уверења.

Међутим, уверења се не стварају само на основу знања, већ имају и неку спољашњу референцу, а то су најчешће интереси или навике. Јер интереси и навике често надвладавају над оним што сматрамо да је исправно, добро или истинито, па иако знамо како би требало и шта треба чинити, ми ипак често не поступамо исправно. Због тога је Расел сматрао да је знање „уверење које побољшава успех“ (Расел, 1961). За правилно разумевање појма знања, изузетно су нам значајни и увиди нашег чувеног академика Михајила Марковића. Марковић у књизи *Филозофски основи науке* (1981) тврди да човек има генетски потенцијал за стицањем знања и учењем језичких симбола; затим способност комуникације, опажања, разумног размишљања, имагинације, критичког мишљења, синтезе итд. Здрав разум је основа знања али је такво знање ограничено, јер се своди на чулни доживљај који је склон погрешкама. Чулно опажање је погрешиво. Научно знање је најпоузданије и оно подразумева целину језичких исказа који су комуникабилни, искуствено проверени, кохерентни и практично применљиви. Људско знање развија се од здравог разума према научном знању. Такође, и увиди Карла Манхајма добродошли су за разумевање појма знања, посебно за друштвену условљеност знања. Манхајм у књизи *Идеологија и утопија* (1968) разликује логичко знање и друштвено условљено знање. Логичка анализа одвојила је појединачно мишљење од колективне ситуације али и мишљење од деловања. „Главна теза социологије знања јесте да постоје начини мишљења који се не могу разумети све дотле док њихово друштвено порекло остаје у тами“ (Манхајм, 1968: 4). Питање истине спада међу најстарија и најспорнија филозофска питања. Оно се увек осећа са неисцрпном дубином и актуелно је и данас као и у свим временима. Јер питање истине спада у ред оних питања која морамо да везујемо за сву ону проблематику

кроз коју се развијамо тражећи смисао овог живота и рада. Између многобројних спорења на ову тему, посебно је значајно питање да ли о неком феномену постоји само једна истина, или их има више, односно да ли је истина јединствена или је пак релативна.³

Зашто смо поготово данас, збуњени над питањем истине? Зато што најпре, погрешно постављамо ово питање. Најчешће се питамо, као и Пилат: шта је истина? Самим тим одговор тражимо у свету материјалног. А сама мисао је најпре духовна и ако човек постане ствар, ако робује стварима, ако робује материјалном, као што је данас случај, он до праве истине не може доћи. Такође, данас у временима глобализма, у временима једноумља, када долази до свеопште псеудоморфозе свести, долази до оног што је давно предвидео Орвел, до замене значења појмова, па тако истина постаје лаж, а лаж истина, добро се приказује као зло, а зло се промовише као добро. У таквој општој смутњи и пометњи, у општем поремећају система вредности, тешко је одговорити, а још теже живети истину. Зато и Исус није одговорио Пилату на питање: шта је истина?, јер питање треба да гласи: Ко је Истина? Јер човек само „материјално оријентисан“, држи за истину само оно што одговара материјалним чињеницама и потребама.⁴ Али човек, знамо, није само материја већ и биће са духовним потребама, те онда истина не може да буде само оно што одговара нашим материјалним потребама. Истина је, како је Хегел тврдио, не само резултат већ и пут. Стога је Истина и Живот и Пут. Дакле, Истина је једна јединствена, проблем је открити је и имати знање о Истини. Такође, важно је истаћи и да до истине може доћи само онај човек који живи животом заједнице којој припада, који је укорењен у своју заједницу – *отаџбину* и који живи животом заједнице. Прави начин долажења до истине, јесте откривање и разумевање узрочно последичних веза међу појавама који условљавају одређени догађај. Дакле, прави пут који треба прећи да се права истина сазна јесте открити шта је узрок а шта последица у конкретном случају. Схватити и разумети дијалектички каузалитет.

РЕВИЗИЈА ИСТОРИЈЕ И ТРИЈУМФ ГУБИТНИКА

Друштвени догађаји, посебно када је реч о ратовима, спадају у домен проучавања разних друштвених наука, посебно историје и социологије. Наравно да се ове две друштвене науке разликују у начину приступа и тумачењу феномена (*у овом случају рата*), али такође је чињеница и да имају сличности и додирних тачака, а самим тим и да се допуњују. За правилно тумачење друштвених догађаја и

³ Када је реч о овој дилеми (да ли је истина једна јединствена или је она релативна), подржавамо став да је истина једна јединствена, само је проблем како до ње доћи, и још значајније је, да ли смо спремни да је прихватимо у изворном облику? Јер, како нас Шопенхауер учи, истина зна да буде и непријатељска.

⁴ Сетимо се само шта весник новог доба Макијавели поручује: „циљ оправдава средство“ и „кад си у лошем друштву не исплати се бити добар“. То је управо постао принцип живота данашњег, посебно западног човека, и питање је да ли човек који живи таквим животом може открити истину.

процеса користе се различите методе (од посебних до општих). Овом приликом желимо да истакнемо методу која се може сматрати граничном методом између историје и социологије, именованом различито (историцизам или историјска социјална наука), која је кључна за правилно разумевање друштвених феномена као што је рат. Зачетником историцизма у социологији сматра се Дилтај који тврди да друштвене науке теже разумевању појава, односно утврђивању значаја и смисла друштвених догађаја. Даље ће то развити Рикерт посебно указивањем да адекватно тумачење друштвених догађаја захтева да се открије историјска особеност догађаја, а не његове опште карактеристике. Свакако, најзаслужнији за развој историцизма у социологији је Вебер, који историцизам схвата као метод разумевање. У разумевању како појединачног тако и друштвеног деловања важно је открити унутрашњи смисао којим се људи руководе током деловања, као и побуде и мотиве којим се руководе током деловања. Дакле, научно сазнање мора бити смисаоно и узрочно адекватно. Тумачење минулих друштвених догађаја из прошлости тиче се историјске социологије, о чему Антонић каже да је „испитивање неког социолошког феномена (заправо) истраживање његове историје (и додаје), овај приступ је остварење Диркемове класичне идеје (из Социолошког метода) о анализи неке социолошке појаве испитивањем њених историјских седимената и праћењем њених метаморфоза кроз историју“ (Антонић, 1995: 51). Занимљив и значајан приступ у тумачењу историјских догађаја развија и Фергусон (Ferguson), који свој приступ назива „виртуелна историја“.

Према овом мишљењу, научна и друга литература одавно се бави размишљањем о томе „шта би било да“?, али осим маште у њој, ретко када има стварне историје. Из тог разлога, виртуелна историја свој одговор на тзв. контрафактуелно питање заснива на основу доступних података, уважавајући контекст у коме су они настали, истовремено ослањајући се на интердисциплинарни научни приступ кроз интеракцију са политичком теоријом, економијом, социологијом, антропологијом, психологијом и другим наукама. Такав приступ, у коме је главни задатак откривање нових чињеница, може пружити алтернативни историјски увид о неком догађају који су његови савременици проживели или о њему промишљали. (Фергусон, према Башчаревић, 2018: 724-725). Упркос уверењу да је истина јединствена, те да се стечено научно сазнање, као резултат примене научних метода у пракси не проверава изнова, посебно не када су у питању званична документа из прошлости, треба имати у виду да су такви садржаји осетљиве природе јер могу бити делом идеолошки обојени.⁵ Због тога се накнадним тумачењем и проверавањем може утврдити како тренд истине из једног периода времена није и афирмисана истина неког новог доба. Најпре због чињенице да политичке идеологије поседују својство брзог и радикалног губљења актуелности и да могу бити замењене неком новом идеологијом. Такође, често се дешава да

⁵ Позната је синтагма често коришћена у друштвеним наукама, посебно у историји да „победници пишу историју“.

је присутна и појава да су ставови и закључци појединих аналитичара и тумача једног периода пројектовани у складу са субјективним идеолошким ставовима аутора.

То нас наводи на закључак да је понекад потребна накнадна анализа садржаја посебно оних докумената чији садржаји не одражавају објективно стање, који су тенденциозно и са намером искривљени односно, чији садржаји могу бити лажни. Међутим, понекад је у тумачењу друштвених догађаја присутан и супротан процес, од оног који смо претходно описали. Наиме, дешавају се настојања да се тумачења важних историјских догађаја подвргну ревизији али не зато што су они на погрешан начин објашњени већ је намера да се изврши ревизија прошлости.⁶ Пракса је показала да је, посебно након пада Берлинског зида на делу феномен убрзане ревизије историје 20. века. Основни разлог за тим настојањем лежи у чињеници да поједини народи имају потребу да са ‘својих леђа’ скину „непријатну хипотеку”, да „оперу своју биографију”, посебно хипотеку геноцидне прошлости те да исту пребаце и наметну другим народима. Државе које посебно предњаче у овом процесу су Немачка, Хрватска а у последње време и Бугарска. На тај начин социологија и историја нашле су се у парадоксу двоструке игре. Са једне стране, на делу је свесно уништавање најважнијих моралних начела ових наука, што резултира интелектуалном ништавношћу самих научника, који више нису способни да у духу принципа науке тумаче друштво. С друге стране, нова тумачења историјских догађаја предвођених оваквим „научницима“ свде друштвене науке на нихилистичку категорију у којој, „све што се догодило није се догодило тако како јесте већ другачије“. Тиме се уноси сумња у досадашња сазнања, јер све што смо знали и учили, не одговара савременим тумачењима. Посебно је наведена пракса штетна за младе генерације која у школском узрасту бивају манипулисана погрешним знањима и на тај начин формирају погрешна уверења. Због тога и Агнес Хелер у својој књизи *Теорија историје* (1984) тврди да можемо потврдити просветитељску тезу 19. века да религија трује људски разум али, овога пута у 20. веку, тако што ћемо за исти злочин оптужити историју.

Оно што је опасно у ревизији прошлости која се тако упорно и систематски намеће Србији је по прилично пасиван и млак отпор који се од стране наше државе⁷ пружа овом процесу. Притиснути константним уценама на путу „који нема алтернативу”, путу ка Европској унији – дугом путовању без изгледа да се икад стигне на одредиште, Србија константно пристаје на уступке и понижавања од стране „невољних

⁶ Савремени руски историчар Олег Ајрапетов, покушај ревизије историје са намером да се они који су били узрочници и губитници у прошлим светским ратовима, прогласе жртвама тих ратова, симболички назива „тријумф губитника”.

⁷ Ево најновијег примера: “Стазом 41. пешадијског пука- март 1917. године – чишћење Јастребца од разбојника” назив је експедиције коју бугарска невладина организација “Војно-историјски комитет” организује на југу Србије. Осим реакције неколико нишких историчара (Дејан Антић) реакција и протест државе је изостао. <https://www.juznevesti.com/Politika/Provokacija-iz-komsiluka-ekskurzija-po-jugu-Srbije-stazama-bugarских-zlocina-u-Prvom-svetskom-ratu.sr.html>

савезника”. Тако се десило и да већину уџбеника у Србији штампају (делом и уређују) издавачи из Немачке и Хрватске. У складу са тиме су и најновији захтеви (чак је тај предмет Европски парламент на предлог Словеније уврстио као званични услов за улазак Србије у ЕУ), а то је да Србија призна геноцид у Сребреници. У тој промени свести Срба иде се тако далеко да се тражи од Србије да своју децу уче да је НАТО бомбардовање Србије било оправдано и хумано. На жалост и од појединих људи, организација па чак и високо позиционираних политичара у Србији, све чешће се износе ставови о потреби промене свести. Оваквом „организованом лагању” (Антонић) могуће је на адекватан начин супротставити се само на организован начин, али и свако појединачно настојање је добродошло.

У том смислу, за правилно разумевање узрока Првог светског рата, од посебног је значаја документарни филм *Дуго путовање у рат* који нас на један систематичан начин, ослањајући се првенствено на иностране изворе и документа, упознаје са дугорочним припремама за сукоб, али и са чињеницом да је Велики рат дуго припреман те да би се он догодио и у другим околностима од датих. Такође, сваки објективни посматрач јасно може видети и сазнати ко су прави виновници за Први рат. Како је дошло до рата? Који су његови прави узроци и да ли је он могао бити избегнут? То су управо питања али и дати прави одговори у овом филму.

Први светски рат назван је *Великим ратом* зато што је четрдесет земаља учествовало у највећем и најкрвавијем рату који је до тада свет видео. Рат је започео јуна 1914. и трајао до новембра 1918. за собом је оставио преко 16 милиона мртвих и око 20 милиона рањених људи. Вршени злочини попут вешања и масовног стрељања цивилног становништва, у Белгији а посебно у Србији (о чему је писао Арчибалд Рајс) једнаки су геноциду, попут оног који је Турска вршила над јерменским и грчким народом. Рат се водио како на копну, мору, тако и у ваздуху. Овај рат ће поред огромних жртава и разарања које је оставио иза себе за директну последицу имати и Бољшевичку револуцију у Русији, уздизање САД до највеће светске силе, јачање нацизма у Немачкој и долазак Хитлера на власт. Затим планирање Другог светског рата у виду реваншизма за претходни неуспех као и хладног рата насталог након другог сукоба, потом су изазвани Балкански ратови деведесетих али и непрекидни сукоби на Блиском истоку. Рат је започео атентатом Гаврила Принципа на престолонаследника Фердинанда 28. јуна 1914. године; месец дана након њега Аустроугарска објављује рат Србији, а седам дана након тога, све велике силе Европе ступиле су у рат. Наравно, питање које лебди пред свима нама јесте да ли је атентат прави узрок рата и да ли, да њега није било, не би било ни рата? (ако онда, као је, што је Фергусоново питање).

Српски документарни филм „Дуго путовање у рат“ из 2018. године, режиран је од стране уваженог режисера Милоша Шкундрића у производњи Парадокс филма (Paradox Film) уз подршку Министарства културе и информисања и Филмског центра Србије. Прва премијера приказана је 30. марта 2018. године у Дому омладине Београда

да би га потом Нетфликс (Netflix) приказао симболично на годишњицу Сарајевског атентата 28. јуна 2022. године. Продукција Нетфликс (Netflix) га убрзо након емитовања увршћује у каталоге 30 европских земаља као први документарни филм из Србије чиме улази у „топ 10“ најгледанијих филмова у Холандији и Шведској са чак 70 милиона претплатника што говори о његовом доприносу расветљавања узрока Првог великог рата али свакако и о одличној режији. Филм је написан уз помоћ најеминентнијих светских историчара и уз употребу филмског и документарног архивског материјала из Југословенске кинотеке и још 15 светских архива. Саговорници у филму су кредибилни историчари и то професори са Оксфорда, Кембриџа, Ломоносова, Универзитета у Бечу итд. (Ропачић, 2022). Значајност филма, односно историјских чињеница које се износе публици увиђа се у коментару који је оставио британски историчар и професор Џон Рол (Džon Rol) иначе највећи познавалац живота кајзера Вилхелма другог (Vilhelm II) и прилика у Немачком царству, који је према речима режисера поручио да би по његовом мишљењу „филм требало да буде обавезан за сваког историчара Европе, јер приказује балканску перспективу, која је на Западу често невидљива“, што запажа и Шкундрић такође, наглашавајући да је суштина приче да се у данашњим кризним временима чује „наша страна историје“ дакле, „балкански угао“ (Ропачић, 2022).

Документарни филм најпре почиње анализом ситуације на Балкану. Након вишевековног ропства под Турцима и устанака које су подизали почетком деветнаестог века Србија са Црном Гором, турском ропству називао се крај. И друге балканске земље, Грчка, Румунија и Бугарска, тежиле су ка ослобођењу од турског ропства те изградњи својих националних држава, истовремено сањајући о *Балкану који припада балканским народима*. Када је реч о Босни чије је већинско становништво српско, природно је да и Србија, уједно, са својим становништвом из Босне, сања о сједињењу са матицом. Међутим, Босна је разумљиво била од стратешког значаја за велико Аустроугарско царство које је средином 19. века било прилично уздрмано превирањима у Мађарској, посебно јачањем Италије и њеним споразумом са Пруском на штету Аустроугарске. Стога Аустрија чини „компромис“ са Мађарском настојећи да спречи даље опадање царевине. Међутим, како је већинско становништво у Аустроугарској било словенског порекла, у Бечу је постојала стрепња да Србија не покрене идеју уједињења и тиме постане центар свих Словена чиме би, стварајући моћну државу угрозила интересе Беча. Због тога је Аустроугарска по сваку цену желела да спречи уједињење Србије са Босном и њено даље јачање. Српско становништво у Босни имало је друкчије циљеве. Неколико пута, посебно 1875., у Херцеговини су подизани устанци и проглашавано уједињење са Србијом. У јулу 1876. године Србија и Црна Гора објављују рат Турској. Споразумом у Будимпешти 15. јануара 1877. године Србији је дозвољено да поврати део својих територија Стару Србију, територије око Новог Пазара, али ни по коју цену није дозвољено да Србија поврати Босну и Херцеговину, посебно је био проблематичан могућност изласка на море.

Априла исте године Русија објављује рат Отоманском царству што је убрзо и довело до мировне конференције у Берлину 1878. године. Тада је Русија спречена да изађе на мореуз у Црном мору а Аустроугарској дозвољено да анексира Босну али и Санџак, како би раздвојили Србију од Црне Горе. Међутим, Аустроугарска је наишла на жесток отпор како српског тако и муслиманског становништва па је морала да ангажује око 150.000 војника и више од три месеца да окупира Босну. Становништво је и даље пружало отпор и тек након три године, отпор је коначно угушен. У то време уједињена Пруска под вођством гвозденог канцелара Бизмарка, непрестано јача како у економском погледу, тако и у војном и демографском. То је посебно дошло до изражаја у ратовима против Данске, потом Аустроугарске и посебно Француске 1870-71., у којима је излазила као победник. Тада на челу Пруске долази кајзер Вилхелм, а на челу генералштаба Хелмут фон Молтке. У Версају 1871. проглашена је Пруска империја на чијем челу је дошла монархија Хоенцелерна са дугом традицијом ратовања. Немачка монархија убрзо толико јача да је на свим пољима превазишла најразвијеније европске земље, што доводи до енормног повећања стандарда становништва и демографског раста, па је Пруска од 41 милион становника 1913. године достигла број од 68 милиона.

Међутим, основни проблем Немачке у том периоду извирало је из тога што она није као остале развијане земље Европе имала довољно колонија неопходних за даљи економски развој. Закаснивши у „колонијалној трци“, Немачка је успела да „приграби“ само три земље у Африци за експлоатацију њених ресурса. На престо Пруске 1888. године долази Вилхелм II, који ће Пруском владати наредних тридесет година и бити последњи пруски цар. Како је овај монарх физички био хендикепиран, трудио се да тај недостатак надокнади својом ратоборношћу са циљем да Немачку учини најмоћнијом земљом Европе. Није трпео конкуренцију због чега отпушта Бизмарка, а раскидање савеза са Русијом, каузално доводи до тога да Русија скопа савез са Француском. Овај савез створио је могућност и опасност да Немачка у будућем рату који је планирала мора да ратује на два фронта, источном и западном. Из тог разлога се Молтке 1875. и 1877. године залагао за „превентивни“ рат, или против Француске или против Русије. Бизмарк је био одлучан против рата, али његовим склањањем та могућност се отворила. Вилхелм II понашао се као прави апсолутиста и мењао и постављао ministre и генерале по својој вољи. Посебно је стално држао говоре о потреби да се прекомпонује колонијална слика света и да Немачка нађе своје „место под сунцем“. Због тога је Немачкој био потребан снажан и поуздан савезник за рат на истоку а она га је видела у Аустроугарској.

Окупацију Босне Аустроугарска је правдала својом цивилизацијском мисијом да ову територију уздигне на виши ниво, да укине кметство, да подигне стандард и описмени становништво, изгради инфраструктуру. Међутим, Аустроугарска је вршила експлоатацију рудног богатства Босне чиме је и градила инфраструктуру. Нарочито је то видљиво по томе што је тада изграђено пет пута више поли-

цијских управа него школа. Доласком Бењамина Калаја за управника овог подручја ситуација се драстично заоштрава, јер овај некадашњи дипломата који је и написао *Историју Срба*, на све начине настоји да раздвоји Србију и Босну, настојећи да формира нову босанску нацију и наметане босански језик. У том смислу врши удар и на православну цркву, чувара српске традиције. Калај чак забрањује своју књигу у којој је претходно тврдио да је целокупно становништво Босне, посебно муслимани, српског порекла. Калај је спречио и аграрну реформу па су земљорадници, посебно Срби, и даље плаћали порез, трећину Турцима али и Аустроугарској која је константно повећавала порезе. Становништво је, што је био јединствен случај у Европи, 90% било неписмено.

Почетком двадесетог века, 1903. године група војних завереника убија краља Милана Обреновића и у Србији на власт доводи краља Петра Карађорђевића. Краљ уводи демократију у Србији а као циљ спољне политике све више се наглашава тема уједињења свих Словена. Та идеја се великом брзином шири у Аустроугарским покрајинама, Хрватској, Далмацији и Словенији. Тако 1905. године хрватско-српске снаге у Хрватској формирају коалитију и као главни циљ истичу уједињење свих Словена. Наравно да је такав покрет Аустроугарска схватила као претњу и опасност, због чега ће се у политичким круговима у Бечу створити опсесија са тежњом уништења Србије. У исто време, Мађарска је у Румунији видела претњу, такође у сличној позицији се нашао и Италија. У Аустроугарској у континуитету се заговарао превентивни рат против ових земаља, у чему је посебно предњачио Конрад. Дакле, и на овим просторима јавља се иста намера као и код Немаца, тежња за ратом за који се тражио повод. Немачки Кајзер константно је настојао да руског цара Николаја придобије за савезника за рат против Француске а то је покушавао и са Британским владаром. Међутим руски цар је имао друге приоритете, посебно након напада Јапана у Манџурији и револуције у Санкт Петербургу 1905. године. Револуција је била угушена, али је Русија претрпела тежак пораз посебно на мору од Јапанаца и требало јој је времена за опоравак.

У наведеној ситуацији Немачка спрема брз и муњевит рат за освајање Француске, али је због неприступачног терена и француских утврђења на северу, правила план за освајање кроз неутралну Белгију и Холандију. Тако је и направљен 1905. године „Шлиферов план” за освајање Француске. Али за рат је био потребан повод, одређена криза. Криза је најпре избила око Марока. Наиме, Мароко је био једина слободна земља у Африци и на конференцији крајем деветнаестог века постигнут је договор да се задржи „статус кво“. Ипак, Француска крши договор и анексира Мароко. Наравно, Немачкој је анексија Марока добродошла због чега немачки Кајзер нуди помоћ мароканском султану у борби против Француске. Европа се нашао на ивици рата, али је Кајзер тада одустао због претње Британије, која је још увек имала далеко надмоћнију морнарицу, чиме би стала у одбрану Француске. Британија као највећа колонијална сила имала је тада највећу и најснажнију морнарицу на свету. Иако је Немачка раније кренула у

изградњу сопствене морнарице. Знајући то, поједини британски генерали су заговарали превентивни поморски рат с намером да на време униште немачку морнарицу.

Како такав план никада није усвојен, Немци настављају даљи развој морнарице, посебно бојне бродове са великим топовима калибра и до 450 милиметара. Немачка је прихватила глобални изазов и почиње да гради најмодерније бродове, али и да проширује Кил канал како би бродовима могли да скрате пут до Британије. Тиме креће друга трка у наоружању, јер су прву покренули Французи производњом топова са брзометном палџом. Привучена снагом топова са брзометном палџом и француским зајмом за њихову куповину, Србија престаје да купује аустријске и немачке топове и окреће се француским 1905. године, чиме јако љути Немачку и Аустрију посебно, јер су схватили да Србија тежи да води независну политику, а то је био и први пут да донесе одлуку а да не консултује Беч. Како је тада 97% извоза Србије ишло у Аустроугарску, она Србији објављује Царински рат, с намером да економски уништи Србију и натера је да се врати под њеном економском доминацијом. Тако је 1906. године увела ембарго на увоз стоке, посебно свиња из Србије, по чему је сукоб добио назив „свињски рат“. Међутим, Србија се окренула себи и другим тржиштима и из тог рата ојачала економски и изашла као победник.⁸ Тиме постаје узор и другим балканским народима и и стиче улогу пијемонта за све Словене на Балкану. У Босни Срби и муслимани (*срби муслиманске вере*) 1906. склопили су споразум да ће радити на уједињену са матицом. У Аустријским покрајинама у Хрватској хрватско-српска коалиција ће 1908. године убедљиво добити на изборима, што је јако забринуло Беч због чега и анексирају Босну.

Након пораза од Јапана, Русија започиње брз опоравак па је између осталог и то задавало мноштво брига Немачкој, због чега су се јављали све чешћи захтеви за превентивним ратом. Идеја која се развија у Немачкој односи се на брз и муњевит рат, с намером да се уништи Француска док још Русија није ојачала. План је такође био да на истоку Аустроугарска нападне Русију те да након 6-8 недеља колико су планирали да траје освајање Француске, и Немачка крене у рат против Русије. Да је Аустроугарска имала непријатељске намере према Србији потврђује и документ са састанка аустроугарског министра спољних послова Ерентала са немачким министром Шеном у Берхесгадену месец дана пре анексије Босне, где аустријски министар јасно каже да је намера Аустрије да потпуно уништи Србију и подели је са Бугарском. Такви планови у Србији изазивају жестоке реакције, због

⁸ Овај случај јесте и треба да буде велика поука за све Србе, посебно политичке елите које се и данас налазе у сличним друштвено - политичким околностима. Пракса је показала да су Срби добијали ратове, али губили територије у миру. Ово је први и једини пут да је добијен рат у миру. Зашто и како? Србија се окренула себи, новим производима посебно воћарству, пронашала нова тржишта и показала да увек постоји алтернатива. Посебно се тада искристалисала идеја која и данас важи, а то је да је економски суверенитет кључни чиниоц у очувању националног суверенитета. Мишљења смо, да на сличан начин и данас треба поступити када је у питању догма која каже да „Европска унија нема алтернативу“!

чега се организују четнички покрети и позива на рат уласком у Босну. Немачка је такође прижељкивала овај рат јер се надала да ће Русију тако увући у сукоб. Како Русија тада није била спремна за сукоб она је ипак подржала анексију Босне. Ултиматум који јој је стигао од Немачке и даље уступке које чини цар Николај, веома понижавају руски народ и изазивају огромно незадовољство у Русији. У Мароку 1911. године дошло је до побуне мароканских племена против султана, што је Француска искористила за анексију Марока. Немци су тада послали топовњачу у мароканску луку али је британска претња опет одвратила Немце од акције. Због тога је Немачка још више убрзала производњу бродова. Убрзаном градњом ратне морнарице, намера Немачке била је, не само да достигне и претигне Британију, већ да је економски исцрпи како би Британија понудила сепаратни мир Немачкој, о неутралности у случају рата на европском континенту.

Међутим, Француска и Британија склапају споразум о заједничкој поморској сарадњи и подели одговорности. Такође, Француска је јула 1912. склопила договор са Русијом уколико је нападне Немачка да ће Русија ући у рат на страну Француске. Истовремено у Немачкој политичка ситуација постаје све сложенија, јер на изборима 1912. године највећи број гласова добија социјал-демократска странка, карактеристична по мирољубивом програму. Наравно да то тадашњој немачкој влади и генералштабу није одговарало, због чега су што пре желели Немачку да увуку у рат.

Такође, креатори немачке политике знали су да Русија захваљујући огромним ресурсима и убрзаном расту који је тада остваривала, прети да постане најмоћнија земља у Европи што су настојали да спрече. Креатори немачке политике су претпостављали да, уколико тада ступе у рат са Русијом постоји велика вероватноћа да га добију, што би било готово немогуће након вишегодишњег развоја Русије. Посебно су знали да би Русија већ од 1917. године, када је планирала да заврши своју војну реформу са два милиона војника, била непобедива. Немачка и Аустрија су, схватајући да „губе тло под ногама, јер други све више јачају а они не могу то да прате” свим силама тражиле повод за рат. Посебно се као претња јавила и убрзана изградња пруга у Русији захваљујући француском зајму. То је у Немачкој још више подгревало идеју о превентивном рату којим би преухитрили непријатеље. Проблем је био како такав поход представити свом народу. Зато је требало створити амбијент у коме је Немачка заправо жртва, чиме би се обезбедила подршка јавног мњења и створиле могућности за рат. У наведеном настојању креће велика пропаганда у немачкој штампи у којој се посебно Руси и Срби приказују као дивљаци који убијају сопствени народ. Немачка је посебно храбрила и гурала Аустроугарску у рат против Србије, проценивши, што се показало као тачно, да ће балканска криза бити кључна за избијање рата. Немачки челници добро су знали да би тим поводом Русија стала у одбрану Србије, због чега би имали разлог за покретање ратног сукоба. Ипак, без обзира што би најпре напали Француску, потом и Русију, надали су се да се Британија неће мешати у том ратном окршају.

Након анексије Босне, формирано је удружење „Млада Босна” са циљем ослобађања од Аустроугарске и уједињења са Србијом. И у самој Србији постојало је удружење сличних циљева, посебно удружење познато под називом „Црна рука”, са пуковником Аписом на челу. У то време главни циљ Србије био је да коначно оконча отоманску власт и ослободи старе српске територије Косово и Метохију и Стару Србију (Македонију), док Босна тада није била у првом плану. У остваривању овог циља Србија са Бугарском и Грчком 1912. започиње ослободилачки рат против Отоманског царства. Успева коначно да поврати своје територије, а самим тим и сруши Отоманско царство. Један од циљева српске стратегије био је и да обезбеди излаз на море и тако створи услове за развој трговине и економије чиме би се ослободила аустроугарске хегемоније. Наравно, наведени планови нису одговарали Аустроугарској, и у тој тежњи да онемогући јачање Србије, посебно је водила рачуна да јој онемогући излазак на море, те је у том циљу створена албанска држава. Напетост између Аустроугарске и Србије расла је, а 1912. године озбиљно су се разматрали планови за напад на Србију и у ту сврху припремало јавно мњење.

Међутим, Немачка је имала план „Б” у коме је убеђивала Аустроугарску да поткупи српску управу интегришући њену војску, те да заједничким снагама нападне Русију. У то време на северним границама Србије гомилале су се огромне војне снаге, док су српске највећим делом биле на југу. На основу обавештајних извора, Немачка је сазнала да Британија неће остати неутрална уколико избије рат, а посебно не уколико најпре нападне Француску, што је и био њен главни циљ, пре напада на Русију. Кајзер је у Берлину 8. децембра 1912. сазвао „ратни савет” где је између осталог речено да Аустроугарска мора одлучно да се обрачуна са Србима. У супротном, изгубиће контролу над Словенима, посебно ако Срби добију Руску подршку, што је ова и чинила. Почеле су велике ратне припреме, повећан је војни буџет за 35%, али и број војника за 140.000. Дакле, по сваку цену је требало спречити јачање Србије, прављени су планови за нову државу на Балкану (*будућу Југославију*) у којој би Срби били неутралисани. Преговарано је и са Турском а подржан је и њен развој. Иако је Аустроугарска 1912. године довукла велике снаге надомак Београда, ипак је напад одложила и делом се повукла, при чему није изостало спремање нове тактике. Подстакла је Бугарску да нападне Србију и Грчку како би окупирала Македонију и тако је 1913. избио *Други балкански рат*, у који су укључили и Румунију са територијалним обећањима на штету Србије.

У таквом амбијенту Бугари одбијају предлог за уступке Румунији, јер су похлепно и препотентно желели целу Србију да збришу са мапе Балкана. Бугари, са њима и Аустроугари доживљавају пораз, а Србија, иако војно и економски исцрпљена, постиже велики успех. Бугарска се тада дефинитивно окреће германским савезницима, који такође са Османлијским царством склапају савез због чега Немачка гради пругу Берлин – Багдад, али и реформише турску војску по немачком моделу. На тај начин све више се ствара непријатељско ок-

ружење око Русије. Русија је знала да јој је једини сигуран ослонац на Балкану Србија. Јер је Бугарска је сарађивала са Неманима, као и Румунија, док је Грчка била под утицајем Британаца. У балканским ратовима посебно се истакао француски брзометни топ што је улило додатну снагу Французима и охрабривало српске генерале за рат против Аустроугарске. Наравно, тада исцрпљеној српској војсци то није одговарало, јер је тражила предах да се реорганизује. У јесен 1913. године тензије су опет порасле, јер је гушећи албанску побуну на Косову српска војска дубоко продрла у Албанију, кренула ка мору што је ражестило Аустроугарску која је тражила повлачење српске војске.

Новембра месеца Немачкој у посети долази белгијски краљ, коме они саопштавају да ускоро крећу у рат против Француске, и притом траже да се и Белгија придружи, иначе ће биће кажњена. Белгија је то пријавила Француској која је кренула у мобилизацију и припрему за рат. Французи су поводом тих најава учврстили свој споразум око сарадње у случају рата са Русијом, уз договор шта ће ко добити од територија. Новембра месеца 1913. Београд је добио још један ултиматум. По трећи пут Аустроугарска прети ратом, уколико се Србија потпуно не повуче из Албаније, и то у року од 8 дана. Наравно да Србији, након великих страдања, великих материјалних и људских губитака није одговарао рат, због чега је желела да га по сваку цену избегне. Тако је Србија још једном попустила и повукла из Албаније, што је наново исфрустрирало Аустроугарску, јер јој никако није успевало да увуче Србију у рат, упркос томе што је трошила новац на учестале мобилизације. У том смислу је Франц Јозеф 1913. године изјавио: „ово је последњи пут да мобилишемо војску а да не буде рата, следећи пут рата мора бити“. Године 1914., почетком јуна, у Београду одржана је седница на којој је председник Владе изнео извештаје о томе да поједини официри из Србије пребацују оружје у Босну, као и поједине људе. Наравно знали су да иза тога стоји Апис. Пашић је тражио истрагу, и послао телеграм у Беч да упозори Владу у Бечу о могућим немирима, посебно у време планиране посете Фердинанда Сарајеву. У том периоду, Немачка је 24. јуна завршила Килски канал и тиме отворила пролаз за своје борбене бродове ка Северном мору.

Истог дана је Аустроугарска завршила меморандум (Мечеков меморандум) у коме се наводи да је ослобођење балканских народа од османлијске власти заправо у руском интересу, што је „де факто“ уперено против интереса Аустроугарске и Немачке. Зато је њихов интерес био да хитно зауставе ослобађање балканских држава и да што пре крену у дуго припреман превентивни рат. На најзначајнији српски празник Видовдан, Фердинанд је дошао у посети Сарајеву, иако се знало да је то велики ризик, чему је доприносило слабо обезбеђење од свега 38 сарајевских полицајаца, као и чињеница да се кретао у аутомобилу без крова улицама Сарајева. После другог покушаја Фердинанд је убијен од стране младобосанца Гаврила Принципа. Овакву прилику за рат Аустроугарска није хтела да пропусти. Српска влада никако није желела рат и није подржавала убиство престолонаследника, чему иде у прилог чињеница да је Беч добио упозорења о могућим

немирима поводом Фердинандовог доласка у Босну. Атентат је свакако био оригинална идеја младобосанаца, мада су наоружање добили од пуковника и обавештајца Драгутина Димитријевића-Аписа. О томе је сведочио и Гаврило на суђењу, тврдњом да народ у Босни пати што га третирају као стоку због чега су припадници организације „Млада Босна“ желели да се освете.

Нису постојали никакви докази да је Србија умешана и одговорна за атентат. Конрад Фон Хецендорф, шеф аустроугарског генералштаба, који се непрестано залагао за превентивни рат (око 20 пута) сада је био одлучан да је убиство Фердинанда прилика која се не пропушта. Цар се сложио, тражили су и добили подршку Немачке за рат. Кајзер је поручио „сад или никад – са Србима морамо за свагда рашчистити”. На састанку у Бечу 7. јула донета је одлука да се пред Србијом поставе такви захтеви које она неће моћи да прихвати, што би био повод за рат. Тако је и написан ултиматум који је садржао неприхватљиве услове. Руси и Французи добро су знали шта се спрема, па су 21. јула 1914. године, за време посете француског председника Русији, упозорили немачког амбасадора да ће се умешати у рат уколико нападне Србију. Србији је ултиматум уручен 23. јула а одговор је потраживан у року од два дана. Свима је већ било јасно да је рат неизбежан. Британија је покушала предлажући Немачкој, да се закаже мировна конференција и избегне рат, али су Немци то одбили. Аустроугарска је објавила рат Србији телеграмом 28. Јула, када заправо креће гранатирање Београда из Земуна. Цар Русије Николај у писму Вилхелму II, замолио је да помогне да се рат против Србије заустави. Немачки кајзер је одговорио да он не може то да учини, али да је дужан да, уколико Русија мобилише своју армију против Аустроугарске, заштитити свог савезника.

Упркос томе, Немачка је не чекајући реакцију Русије мобилисала војску и умарширала у Белгију. Русија је притом одлуку о делимичној мобилизацији округа са границе, донела 30. јула, због чега је Вилхелм одмах писао цару Николају, да је Русија крива што ће доћи до Великог рата. Руски војни врх се побунио против делимичне мобилизације, због чега је цар попустио и наредио општу мобилизацију. Наравно, Немци су од тог тренутка, али и данас, у континуитету у својој јавности пропагирани да је Руска мобилизација била узрок Првог светског рата. Немци су били одушевљени таквом ситуацијом и у целој земљи завладало је весеље, поводом чега је пруски војни министар изјавио: „чак и да нестане, било је весело”. Чак је и чувени психолог Сигмунд Фројд подржао рат и рекавши: „први пут се осећам као Аустријанац”. И у Бечу народ је прослављао објаву рата, сви су мислили да ће то бити кратак рат са победом. Немци су Аустроугарску убеђивали да Србија ту није важна, већ Русија, те да треба Италији дати део територија (Далмацију и Славонију) да не уђе у рат. Британци су као и увек имали своје игре са Словенима и 31. јула послали су телеграм Немачкој у коме истичу могућност да Британија, чак и Француска остану неутралне у рату. То се у Немачкој прихватило с одушевљењем, кренувши са разматрањем планова да не нападне Француску већ да се

окрену само против Русије. Молтке је готово доживео нервни слом и говорио да је немогуће окренути војску која је била на граници Француске, говорио је да ће се војска тиме дезорганизовати. Кајзер му је одговорио да би његов стриц другачије одговорио. Донета је одлука, те је 1. августа 1914. године Немачка објавила рат Русији, а 3. августа и Француској. Већ 4. августа Британија објављује рат Немачкој, а 6. августа и Аустроугарска Русији, и тако се кренуло у, до тада невиђени крвави сукоб.

КА ЗАКЉУЧИВАЊУ

У одмотавању историјског клупка, када је реч о Првом светском рату, процес промене парадигме у тумачењима историјских догађаја, посебно је присутан у анализи узрока Првог рата. Реч је о једном систематском плану-процесу чија је основна намера да се виновници рата ослободе кривице те да се она пребаци другоме, посебно Србији и Русији. У историјској игри скривања правих ратних циљева, тврди се да је Гаврило Принцип изазвао Први светски рат, односно Србија као налогодавац. Истина је (*филм то несумњиво потврђује*), с друге стране једноставна: Немачкој је требало да савезничка Аустроугарска монархија прва ступи у рат нападом на Србију, чиме би се отворио пут ка Русији, коју је Немачка заједно са Француском, сматрала победивом у том периоду. Као што је Немачка пропаганда онда тврдила да ју је опасност од Русије натерала да ратује, тако смо данас, у новој политичкој пропаганди хладноратовског типа, могли да чујемо поједине западне историчаре⁹ како васкрсавају тезу немачке невиности за Први светски рат.

Дакле, шта морамо имати на уму и о чему треба првенствено водити рачуна уколико желимо да адекватно сазнамо и разумемо друштвене догађаје из прошлости? Најпре, тумачење онога што се десило јесте својеврсна комуникација прошлог са садашњим што има важне импликације на будућност. Уколико правилно не разумемо поруке из прошлости, замагљујемо садашњост и стварамо несигурне темеље за оно што нам предстоји. Време у коме живимо - „колонијализам са осмехом”, јесте време борбе за опстанак националних држава. Оно што треба посебно знати јесте да, како кажу стихови песме реп групе Београдски синдикат: „у овој борби не вреде ни авиони, вреде уџбеници школски у којима јасно стоји: ко је уздигао храм, ко скрнавио је олтар, које наслеђе је част вечна а шта је срамота“.¹⁰ Општи утисак филма „Дуго путовање у рат“ јесте изузетна стручност и професионалност режирања поткрепљена бројним документима и научним радницима који објективно интерпретирају историјске догађаје и према томе износе објективну слику о узроцима Првог светског рата, користећи се у свом истраживању исправним методама за објективну анализу исто-

⁹ Ову тезу можемо чути и у самој Србији. Рецимо, Нинову награду за роман године, 2018., добио је Дејан Атанацковић за роман Лузитанија. У овом роману он између осталог јасно оптужује Србију да је она главни кривац за Први светски рат.

¹⁰ Песма: Догодине у Призрену.

ријских догађаја. Документарни филм Шкундрића јасно нам показује ко су били виновници и главни узрочници рата. Стога, филм треба да постане и да се користи као део обавезне лектире како за старије разреде основне тако и за средње школе. Наравно, документарца треба преписати и као 'део терапије' појединим политичарима и културно-научним радницима који пате од бољке „мањка патриотизма”. А свим искреним патриотама који воле Србију овај филм јесте лек за душу и срце.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, Слободан. *Изазови историјске социологије*. Београд: Институт за политичке студије, 1995.
- Башчаревић, Иван. „Капитализам и демократија – настанак, узроци, кризе и могућности њиховог превазилажења у делима Јиргена Коке и Нила Фергусона“. *Социолошки преглед* ЛП, 3 (2018): 721–746.
- Манхајм, Карл. *Идеологија и утопија*. Београд: Нолит, 1968.
- Марковић, Михајло. *Филозофски основи науке*. Београд: САНУ, 1981.
- Митровић, Љубиша и Драган Тодоровић. *Социологија и историја: Хрестоматија из историјске социологије*. Ниш: Филозофски факултет и Просвета, 2003.
- Popadić, Aleksandar. Srpski film već hit na „netfliksu“: Miloš Škundrić o velikom uspehu „Dugog putovanja u rat“. *Novosti* (03. 07. 2022) Dostupno na: <https://www.novosti.rs/kultura/vesti/1131776/srpski-film-vec-hit-netfliksu-milos-skundric-velikom-uspehu-dugog-putovanja-rat>
- Расел, Бертран. *Људско знање*. Београд: Нолит, 1961.
- Филм: *Дуго путовање у рат*. Министарство културе и информисања. Сценарио и режија: Милош Шкундрић.
- Хелер, Алберт. *Теорија историје*. Београд: Рад, 1984.

A LONG JOURNEY TO WAR: FIGHT FOR THE TRUTH OR REVISION OF HISTORY

Summary

In the first part, the intention of this work is to highlight and point out, on the one hand, the danger of revising historical events, and on the other hand, to show a positive example of the analysis of the causes of the First Great War, which is given in the documentary film "The Long Journey to War" by renowned director Miloš Skundrić. We are faced with the process of a paradigm shift in the interpretation of historical events, especially present in the analyzes of the "causes" of the First World War, with the intention of exonerating the perpetrators of the war, and that by "changing the facts" the causes of the war are actually blamed on its victims, especially Serbia and Russia. In this game of manipulating historical facts, it is often claimed that Gavrilo

Princip's assassination of the heir to the throne, Franz Ferdinand, on June 28, 1914, caused the First World War, that is, that Serbia was to blame for the outbreak of the war as the person who commissioned the assassin. Today, too, in the new political propaganda of the Cold War type, we can hear certain Western-oriented historians resurrecting the thesis of German innocence for the First World War. Therefore, in this paper we analyze the content of the film "Long Journey to War", supported by the Ministry of Culture and Information and the Film Center of Serbia, with the aim of identifying the real reasons for the outbreak of the First Great War in accordance with historical facts. The film was written with the help of the most eminent world historians and with the use of film and documentary archival material from the Yugoslav Cinematheque and 15 other world archives. The interlocutors in the film are credible historians, professors from Oxford, Cambridge, Lomonosov, and the University of Vienna. The importance of the historical facts that are presented to the general and scientific public can be seen in the comment of Professor John Roll, otherwise the greatest connoisseur of the situation in the German Empire, which is that "the film should be mandatory for every historian of Europe, because it shows the Balkan perspective", which is often invisible in the West, which Škundrić also notes, stressing that the essence of the story is to hear "our side of history" in today's crisis times, that is, the "Balkan angle". We are of the opinion that the documentary film "The Long Journey to War" should become and be used as part of compulsory reading both for older elementary and secondary schools in Serbia.

Key words: knowledge, the truth, the First Great War, Serbia, revision of history, the documentary film "The Long Journey to War"